

Agnieszka Ogonowska

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-6469-9242

Kultury i narracje audialne w ujęciu neurokognitywno-rozwojowym i relacyjno-funkcjonalnym. W stronę użytkownika

Wprowadzenie

Istotnym przedmiotem badań z zakresu kulturoznawstwa medialnego (Gwóźdź 2010) jest kultura audialna (Ogonowska 2023). Obejmuje ona aspekty materialne (np. media audialne jako technologie odbioru, zapisu i dystrybucji przekazów tego typu; instytucjonalne, „materialne” aspekty funkcjonowania mediów audialnych) oraz niematerialne. Do tych ostatnich zaliczyć można np. wzorce, rytuały i strategie użytkowania sfery audialnej, wartości estetyczne jako podstawę oceny jakości narracji medialnych; generacyjne i środowiskowe, w tym kulturowe preferencje w zakresie wyboru i odbioru poszczególnych mediów, gatunków, formatów audialnych, technik opowiadania i konstruowania historii zgodnie z logiką, estetyką i ekonomiką systemów medialnych, w których funkcjonują ich twórcy i odbiorcy/użytkownicy (Moore 1999; Dant 2007; LaRose 2010).

Osobnym zagadnieniem – podkreślanym zwłaszcza w ramach transdyscyplinarnych badań narratywistycznych – jest problem konstruowania narracji różnego typu, także audialnych w kontekście tożsamości, pamięci zbiorowej, kulturowej i autobiograficznej ich autora (Trzebiński 2002; Rosner 2003; Welzer 2009) oraz np. w perspektywie fenomenologicznej – to jest działań wspólnotowych (Schütz 2008).

Wraz ze zwrotem paradygmatycznym, tj. przejściem od mediów masowych do mediów sieciowych i cyfrowych (lata 90. XX wieku), badania tego typu są w coraz większym stopniu skoncentrowane na użytkowniku (*user-media approach*) i przyjmują charakter interdyscyplinarny (Ogonowska, Walecka-Rynduch 2024)¹. Na plan pierwszy wysuwają się w nich takie kategorie jak: potrzeby i motywacje, neuropsychologiczne, socjokulturowe i środowiskowe czynniki warunkujące słuchanie i słyszenie

¹ Porównanie tych dwóch perspektyw zostało zobrazowane na wybranych przykładach w tabeli 1.

(odbiór pojedynczych bodźców po bardziej złożone narracje audialne) (Moore 1999; Turska-Kawa 2011; Ogonowska 2018), tworzenie „mobilnych”, „płynnych” więzi oraz relacji społecznych czy kanałów komunikacji wokół konkretnych narracji. Ostatnie z wymienionych jest przedmiotem badań prowadzonych w kontekście m.in. zachowań fanowskich, kultury uczestnictwa i innych aktywności sieciowych neoplemion (Maffesoli 2008; Bauman 2007; Jenkins, Ito, Boyd 2016).

Tabela 1. *Media content approach* i *User media approach*: analiza porównawcza

Badania skoncentrowane na tekście audialnym i uwarunkowaniach jego produkcji (wybrane przykłady)	Badania skoncentrowane na odbiorcach/ użytkownikach komunikatów audialnych (wybrane przykłady)
<ul style="list-style-type: none"> – dźwięk jako element narracji audiowizualnej i element kreacji w przekazie medialnym; – struktura planu nagraniowego (np. radiowego, filmowego) w kontekście pracy nad dźwiękiem; – jakość dźwięku w polskiej i zagranicznej produkcji audialnej (np. radiowej) i kinematografii; – specyfika pracy nad dźwiękiem w procesie montażu; – pauza i cisza jako element narracji; – formy współpracy reżysera z operatorem dźwięku; – realizacja dźwięku: aspekty techniczne i kreacyjne; – specyfika pracy dźwiękowca w zależności od typu medium, gatunku przekazu oraz charakterystyki odbiorcy/ryнку docelowego; – „żywołność” określonych przekazów audialnych w kulturze remiksu i kulturowej partycypacji; – strategie adaptacji narracji audialnych na inne media i systemy semiotyczne; – cechy gatunkowe przekazów audialnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – indywidualne i grupowe preferencje względem określonych przekazów i mediów audialnych; – rzeczywiste strategie odbioru i użytkowania (np. dystrybucji sieciowej) przekazów audialnych przez konkretne grupy użytkowników; – rola kompetencji audialnych w rozumieniu i interpretowaniu narracji audialnych; – poznawcze i środowiskowo-kulturowe uwarunkowania kompetencji audialnych u konkretnego podmiotu/grupy społecznej; – wpływ przekazów audialnych na procesy poznawcze, np. pamięć, uwagę, wyobraźnię słuchową oraz procesy „wewnętrznej” wizualizacji narracji audialnej; – motywacja do tworzenia oraz remiksowania przekazów audialnych określonego typu w określonych mediach; – neurodynamika, psychodynamika i fenomenologia stanów umysłu zmieniających się pod wpływem bodźców i narracji audialnych.

Źródło: opracowanie własne.

Kulturoznawcy medialni sięgają m.in. po metody badań socjologicznych, etnograficznych, językoznawczych czy neuropsychologicznych, by badać kulturę „rzeczywistą”, a nie wyłącznie jej aspekt „idealny” (Goodman 2001: 23; Dant 2007). Ten ostatni (kultura idealna) może stanowić podstawę konceptualną (*framework*) do badań empirycznych.

Wyrazem opisywanego wcześniej „zapożyczenia” są także perspektywy badań kultury audialnej zaproponowane w niniejszym artykule. Ujęcie neurokognitywno-rozwojowe bazuje głównie na badaniach psychologicznych (psychologia poznawcza, psychologia rozwojowa – nurt zwany *life span psychology*, psychologia narracyjna) oraz neuronaukach (takich jak: neurobiologia, neuropsychologia, neurolingwistyka czy neuroestetyka) (Francuz 2014; Ogonowska, Walecka-Rynduch 2024). Z kolei ujęcie relacyjno-funkcjonalne zakorzenione jest w paradygmacie funkcjonalnym,

„poszerzonym” o metaforę przestrzeni międzyludzkiej. To podejście zostało uznane przez niektórych socjologów jako tzw. trzecia droga w badaniach społecznych (Sztompka 2016). Istotnym aspektem tego ostatniego ujęcia jest oczywiście także tzw. podejście relacyjne (o czym w dalszej części artykułu).

Kultura audialna obejmuje idiograficzne i nomotetyczne wzorce słuchania i słyszenia bodźców audialnych, strategie tworzenia przekazów audialnych wraz z technologiami, które umożliwiają ich powstanie oraz dystrybucję, a także „matrycją” przestrzeni socjokulturową użytkownika (Lniak 2020). „Matrycowanie” odbywa się na poziomie behawioralnym, społecznym i neurokognitywnym, co motywuje kulturoznawców medialnych do sięgania po coraz to bardziej specyficzne i specjalistyczne metody badawcze. Są one zdolne uchwycić poszczególne stany mózgu (neurodynamika) i stany umysłu (psychodynamika) związane z różnymi typami stymulacji audialnej. Inspiracji do badań kulturoznawczych dostarczają także odstępstwa od normy i tzw. nie-neurotypowe przetwarzanie bodźców audialnych charakterystyczne np. dla agnozji słuchowych (Moore 1999; Cieszyńska-Rożek 2018).

Technologie audialne warunkują ponadto kolektywną i indywidualną pamięć oraz wyobraźnię słuchową. W skład tej kultury wchodzi instytucjonalne i systemowe reżimy słuchania, ekspozycji na bodźce, komunikaty i narracje medialne oraz sposoby interpretowania i rozumienia komunikatów tego typu, czyli specyficzne algorytmy kulturowe. Część z tych komunikatów audialnych ma charakter dyskursywny (językowy), inne są dźwiękami pozajęzykowymi, np. odgłosy natury, zjawisk atmosferycznych, pejzaż akustyczny miasta. Osobną kategorię narracji audialnych, tworzonych intencjonalnie, stanowią zarówno utwory oraz widowiska muzyczne, jak i (przynajmniej częściowo) happeningi i performanse. Łączą one elementy akustyczne i wizualne z ruchem, działaniem, interakcją, tańcem, wokalizacją *etc.* Podczas gdy te pierwsze (utwory i widowiska) przyjmują postać narracji zwartej *a priori* (z wyjątkiem improwizacji w czasie rzeczywistym), to te drugie mają charakter otwarty na „bieżące” wpływy środowiskowe, w tym interakcje społeczne. Te ostatnie stają się paliwem/katalizatorem twórczym oraz stanowią często o dynamice konkretnego wydarzenia, procesu twórczego, relacji interpersonalnych, które są ich pokłosiem (Bourriaud 2012).

Kultura audialna obejmuje także czasoprzestrzenne uwarunkowania dźwięku oraz percepcji jego źródeł². Każdy ze wskazanych typów komunikatu może stać się budulcem do intencjonalnego tworzenia kolejnych narracji (w tym narracji transmedialnych) bądź elementem zastanego pejzażu audialnego czy też audialnym indeksem konkretnej przestrzeni lub miejsca, osoby czy grupy społecznej (jak w audio-brandingu). Zapamiętany – staje się elementem pamięci audialnej oraz wpływa na wyobraźnię słuchową twórczą i odtwórczą³ użytkowników danej przestrzeni socjokulturowej.

² Por. jednoczesność emisji i odbioru *versus* przesunięcie czasowe lub czasoprzestrzenne między tymi procesami (Moore 1999; Spitzer 2007).

³ Wyobraźnia audialna twórcza jest procesem poznawczym wykorzystywanym przez jednostkę do kreowania autorskich narracji, które mogą stosować zasady organizacyjne, segmenty narracyjne, konwencje gatunkowe zastanych tekstów kultury. Wyobraźnia audialna odtwórcza jest procesem poznawczym, w którym jednostka – dzięki zasobom pamięci

Indywidualna/lokalna/regionalna kultura audialna, związana z określoną osobą lub środowiskiem społecznym, zwykle przenika się z audialną kulturą zbiorową lub globalną, choć skala wpływu tych dwóch ostatnich na pierwszą (indywidualną) jest trudna obiektywnie do precyzyjnego określenia. Jak można przypuszczać, istotną rolę odgrywają w tym procesie takie czynniki jak poziom hermetyczności/otwartości danej kultury indywidualnej na wpływy zewnętrzne, czyli tzw. *o s m o z a a u d i a l n a*, oraz użycie czy dostęp do technologii audialnych. Ponadto wrażliwość na bodźce tego typu, zwłaszcza w prenatalnym i początkowym okresie rozwoju (wiek niemowlęcy, poniemowlęcy, wczesnoszkolny), jest uwarunkowana przez środowisko rodzinne i wychowawcze (Lniak 2020), a w przypadku instytucji edukacyjnych – przez nauczycieli i rówieśników (Spitzer 2007; Moore 1999). W wyniku tych oddziaływań tworzą się kompetencje i preferencje audialne (element habitusu jednostki), np. względem odbioru muzyki określonego typu (Lniak 2020). Jednostka uczy się także rozpoznawać zastane narracje audialne oraz dokonywać ich klasyfikacji (wedle gatunku, typu medium, funkcji) czy oceny (uwzględniając np. kategorie estetyczne). Rozwija także kompetencje wykonawcze np. komponuje muzykę czy nagrania przy wykorzystaniu cyfrowych mediów mobilnych. Rozpoznaje i skutecznie wykorzystuje media, choćby społecznościowe, do promocji i dystrybucji audialnych przekazów, zastanych i własnych.

Ujęcie neurokognitywno-rozwojowe

Wśród komunikatów niedyskursywnych lokują się właśnie dźwięki przypisane do specyfiki, kulturowego i społecznego charakteru, funkcji miejsca i/oraz wynikające z aktywności człowieka, pracy maszyn czy „aktywności” przyrody *etc.* Procesy, o których mowa – słuchanie i słyszenie określonych dźwięków, ich różnicowanie, „filtrowanie” oraz nadawanie im znaczeń (semantyzacja) – kształtują się już w okresie prenatalnym. W tej fazie rozwoju ontogenetycznego możliwe jest bowiem odróżnianie mowy od innych „biologicznych” dźwięków ciała matki, a także szumów dochodzących z otoczenia (np. muzyki, szumu miasta) (Cieszyńska-Rożek 2018). Na tym etapie rozwoju kształtują się także początki tzw. uwagi i pamięci słuchowej (Spitzer 2007). Dziecko w okresie płodowym może koncentrować się na intencjonalnie prezentowanych mu przez opiekuna komunikatach i bodźcach akustycznych, a także aktywuje się jego kora mózgowa – odpowiednio mechanizmy lewopółkulowe w odniesieniu do bodźców językowych (np. tzw. mówienie do brzucha) i prawopółkulowe – niedyskursywnych (np. w efekcie słuchania muzyki lub specyficznych dźwięków otoczenia). Ważną rolę w tych procesach odgrywa jakość czy zróżnicowanie środowiska akustycznego, które warunkują rozwój procesów poznawczych związanych ze słyszeniem i słuchaniem⁴ (Kornas-Biela 1988; Cieszyńska-Rożek 2018). W tej fazie możliwe jest

indywidualnej – odtwarza/projektuje w umyśle zasłyszane wcześniej dźwięki, fragmenty konkretnego pejzażu audialnego lub kompozycji tego typu.

⁴ Choć oba procesy poznawcze są uwarunkowane biologicznie (chodzi o sprawność aparatu recepcyjnego oraz odpowiednich ośrodków w mózgu), to słuchanie wymaga dodatkowo intencjonalnej koncentracji uwagi na określonych bodźcach i narracjach audialnych.

również identyfikowanie i różnicowanie cech głosu, np. poziomu, barwy, tempa mówienia, i przypisanie ich do różnych podmiotów mówiących (np. ojca i matki, kobiety i mężczyzny) (Cieszyńska-Rożek, Sedivy-Mączka 2017; Cieszyńska-Rożek 2018).

Podobne zdolności różnicowania odnoszą się do muzyki (głośność, rytm, tempo), a nawet gatunku muzycznego. Te wczesnorozwojowe umiejętności poznawcze stają się fundamentem późniejszego rozwoju kompetencji poznawczych człowieka, które obejmują także aspekty wykonawcze, tj. tworzenie narracji określonego typu (Moore 1999). Reasumując, należy stwierdzić, że wspomniane kompetencje dotyczą różnicowania bodźców audialnych, indeksowania ich do konkretnej osoby, płci mówiącego i miejsca, rozpoznawania początku i końca protokonwersacji i odczytywanych/wokalizowanych narracji (wierszyków, bajeczek, rymowanek, tekstów piosenek) w odniesieniu do innych bodźców niedyskursywnych *etc.*

„Echa” ujęcia kognitywno-rozwojowego można rozpoznać także w poglądach deterministów technologicznych. Dla przykładu, Derrick de Kerckhove pisze tak:

[...] wrastamy w nasze otoczenie nie tylko anatomicznie, w ślad za programem genetycznym, lecz także neurobiologicznie, w ślad za programem kulturowym. Nasz mózg, z początku nastawiony na przyswajanie uniwersalnych kulturowo programów, jest poddawany działaniu coraz węższych i bardziej odrębnych wpływów i uwarunkowań, które wymagają selektywnej reakcji i definiują wzajemny stosunek sposobów percepcji w codziennym życiu. Rzadko kiedy używamy naszych uszu w celu zorientowania się w otoczeniu miejskim, podczas gdy mieszkający w buszu czy dżungli zachowują się wręcz przeciwnie [...]. Słuchanie, w przeciwieństwie do patrzenia, jest pochodną wybiórczej uwagi, pobudzanej nie przez wewnętrzne, lecz przez zewnętrzne procesy. Jako czynność selektywna słuch może być „włączany” i „wyłączany”. Przełączamy się na tryb nasłuchu w celu odbierania informacji o otoczeniu. Ale i wtedy można rozróżnić kilka rodzajów słuchania: słuchanie słów, znaczeń, podtekstów, uczuć, słuchanie dla rozrywki, dla siebie, dla okoliczności, dla Boga, dla medytacji, itd. Każdy z tych sposobów wymaga innego nastawienia, pozycji, oczekiwań, sądów, metod zapamiętywania i odrzucania. Każdy z nich można nazwać ‘trybem’. Przełączamy tryby w zależności od naszych potrzeb i sytuacji. Zgodnie z postawioną wcześniej tezą, nasze otoczenie kulturowe może wymagać od nas preferencji niektórych trybów (Kerckhove 2004: 403).

Dzięki tym wczesnym doświadczeniom audialnym rozwijają się takie procesy poznawcze jak: pamięć, uwaga i wyobrażenia słuchowa (Moore 1999; Spitzer 2007). Można je uznać za fundament zdolności do rozpoznawania i tworzenia narracji audialnych oraz tworzenia się preferencji do odbioru określonego typu bodźców słuchowych (w tym także gatunków muzycznych, narracji kulturowych przeznaczonych do odbioru audialnego) (Kędziora 2020). W ten sposób tworzą się i rozwijają podstawy kompetencji audialnych, uwarunkowane biologicznie, środowiskowo i kulturowo. Istotną rolę w tym procesie rozwoju odgrywają tzw. uniwersalia kognitywne, do których zaliczyć można:

- wykrywanie podobieństwa;
- wyodrębnianie figury i tła;

- rozumienie relacji część – całość;
- rozumienie idei reprezentacji, a także:
- linearności (L) *versus* cykliczności (C), oraz
- „miar zmiany”, takich jak: skala–natężenie–zasięg–kierunkowość (barwa, dźwięk, kolor, odległość, prędkość, przyspieszenie). Wymienione uniwersalia kognitywne stają się elementem algorytmów kulturowych.

Pojęcie „uniwersaliów kognitywnych” stanowi – poprzez analogię do utrwalonego w językoznawstwie terminu: „uniwersalia językowe”⁵ – próbę ukazania powszechników, które są podstawą działania procesów poznawczych człowieka, nakierowanych na możliwie najefektywniejsze rozwiązywanie problemów poznawczych (Ogonowska 2022).

Zarówno w okresie prenatalnym, jak i po narodzinach jednostka rozwija się w specyficznym środowisku akustycznym, np. zróżnicowanym i bogatym w bodźce audialne lub ubogim. Jakość tego środowiska wpływa na stymulację specyficzną i ogólnopoznawczą jednostki w przypadku jednostek rozwijających się neurotypowo lub warunkuje efektywność działań kompensacyjnych (np. wczesnej interwencji terapeutycznej) w przypadkach zaburzenia rozwoju lub dysfunkcji narządów słuchu (Cieszyńska-Rożek, Sedivy-Mączka 2017). Kompetencje audialne są zatem podtypem kompetencji poznawczych (Moore 1999), a jednocześnie kompetencji kulturowych (Ogonowska 2007; Kędziora, 2020). Te ostatnie dotyczą bowiem umiejętności rozumienia i interpretacji specyficznych przekazów audialnych, np. serialu audio, audycji radiowej, słuchowiska radiowego, narracji literackiej w odniesieniu do e-booka.

Ujęcie relacyjno-funkcjonalne

Ujęcie relacyjne jako podejście badawcze ugruntowało się szczególnie silnie od połowy lat 80. XX wieku na gruncie estetyki (Bourriaud 2012) oraz w drugiej połowie lat 90. w naukach o zarządzaniu (nurt strategiczny). W przypadku tych ostatnich umownie za przełomowy uznaje się rok 1998, w którym publikowano artykuł autorstwa Jeffreya H. Dyera i Harbira Singha, zatytułowany *The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage*. Usieciwienie komunikacji społecznej oraz produkcji medialnej koresponduje także z ideą kultury partycypacji, umożliwiającej uczestnikom realizację specyficznych potrzeb oraz zarządzanie zasobami, które uważają oni za ważne poprzez działania nowomediálne, „oddolne” (Jenkins, Ito, Boyd 2016).

W odniesieniu do członu/komponentu „funkcjonalnego” proponowane podejście zakorzenione jest na trzech poziomach analizy: **paradygmatycznym** – funkcjonalizm w socjologii i antropologii (Goodman 2001; Sztompka 2016), **teoretycznym** – teoria użytkowania i korzyści stosowana w badaniach z zakresu *media studies*, socjologii mediów (LaRose 2010) oraz psychologii mediów i komunikowania (Rowiński, Głuskowska 2014; Turska-Kawa 2011) oraz **aplikacyjnym** (wybrane katalogi kompetencji

⁵ Walczak Bogdan. 2018. „Prawa językowe a empiryczne uniwersalia językowe”. *Scripta Neophilologica Posnaniensia* 17. 377–381.

cyfrowych)⁶. Relacyjny aspekt tego ujęcia polega na sfunkcjonalizowaniu sposobów, strategii i zakresu użycia mediów do potrzeb, motywacji, zasobów i statusu społecznej jednostki. Autorzy raportu *Korzystanie z mediów a podziały społeczne* piszą właśnie w tym kontekście:

Kompetencję traktujemy jako umiejętność użycia medium do wsparcia obszaru, który podmiot uważa za ważny lub który zajmuje mu dużo czasu (czyli jest wskazywany przez jednostkę jako istotny obszar jego życia). Zdając sobie sprawę, że horyzont uznawanych za możliwe użycie internetu jest pochodną pozycji społecznej, zakładamy, że jest powiązany również z możliwymi do zmobilizowania przez jednostkę zasobami. Tym samym chcemy pokazać, że ludzie często radzą sobie z pojawiającymi się przed nimi wyzwaniami w obrębie swoich grup społecznych, i do tego radzenia sobie wystarczać mogą im „ich” media i „ich” użycia, często różne od sposobów wykorzystania mediów przez inne, zwłaszcza uprzywilejowane grupy (Filiciak, Mazurek, Growiec 2013: 5).

Z uwagi na wyraźne akcentowanie kategorii motywacji, potrzeb i emocji – istotne, jako źródło inspiracji, są także badania z zakresu psychologii emocji i motywacji oraz UEx inspirowane, np. teorią afordancji (1977) Jamesa Gibsona, rozwijanej przez Donalda Normana (Norman 1999) czy badaniami psychologicznymi nad tzw. gotowością wobec technologii (Rudnicka 2021). W podejściu tym istotne jest także podejście do zasobów, jakie aktualnie posiada jednostka w stopniu umożliwiającym zaspokajanie istotnych potrzeb życiowych lub które może rozwijać w tym celu po spełnieniu określonych warunków (Hobfoll 2006).

W ujęciu relacyjno-funkcjonalnym zakłada się również, że tworzenie narracji audialnych jest istotnym elementem tożsamości (np. indywidualnej, grupowej) i/oraz promocji jednostki w przestrzeniach nowomediálních (Sundar, Limperos 2013). Działania te mogą być podporządkowane także celom zawodowym (np. aktorzy dubbingujący, związani jako aktorzy i lektorzy ze słuchowiskiem radiowym czy czytający audiobooki). Zgodnie z reprezentatywną dla tego ujęcia – teorią użytkowania i korzyści – jednostka sięga po określone media, by zaspokajać ważne dla niej potrzeby lub – zgodnie z teorią zasobów Stevena Hobfolla⁷ – nie dopuścić do wystąpienia określonych strat (np. utraty więzi społecznych; wykluczenia z aktywności neoplemion sieciowych) (Hobfoll 2006).

⁶ Por. np. Jasiewicz Justyna, Filiciak Mirosław, Mierzecka Anna, Śliwowski Kamil, Klimczuk Andrzej, Kisilowska Małgorzata, Tarkowski Alek, Zadrożny Jacek. 2015. Ramowy katalog kompetencji cyfrowych (Framework Directory of Digital Skills). Warszawa.

⁷ Steven Hobfoll, autor teorii zachowania zasobów, która zakłada m.in., iż jednostki dążą do uzyskania, utrzymania i ochrony tego, co jest dla nich cenne. Por. Hobfoll Stevan. 2006. Stres, kultura i społeczność: psychologia i filozofia stresu. Magdalena Kacmajor (przeł.). Gdańsk.

Podsumowanie

Badania nad kulturą audialną oraz strategiami jej produkcji i użytkowania oraz dynamiką dystrybucji w określonym systemie społecznym stanowią duże wyzwanie dla kulturoznawców medialnych. Mogą one prowadzić nie tylko do rozpoznania, swoistej diagnozy istniejącej sytuacji kulturowej *in statu nascendi*, ale także stanowić podstawę rekomendacji i cennych wskazówek dla edukatorów i animatorów kultury, którzy wykorzystują kulturę audialną w swoich działaniach instytucjonalnych, ukierunkowanych na określone cele. Prezentowane w artykule ujęcia ukazują różne perspektywy badania szeroko pojętej audialności (por. tabela 2), które mogą być wykorzystane na potrzeby projektowania działań (praktyk kulturowych) i dalszych badań ukazujących ich efektywność oraz jej ograniczenia.

Tabela 2. Ujęcie neurokognitywno-rozwojowe a ujęcie relacyjno-funkcjonalne: analiza porównawcza

Kategorie porównawcze	Ujęcie neurokognitywno-rozwojowe	Ujęcie relacyjno-funkcjonalne
Kluczowe terminy i wybrane pola analizy	wpływ mediów audialnych na procesy poznawcze; rozwojowe i środowiskowe uwarunkowania kompetencji audialnych; wpływ kompetencji społecznych, poznawczych, językowych, komunikacyjnych na kompetencje audiowizualne	motywacje i potrzeby użytkowników mediów; funkcje przekazów i technologii medialnych w kontekście adaptacji, integracji i komunikacji społecznej; współdziałanie z innymi podmiotami w diadach, sieciach i ekosystemach; relacje między funkcjonalnościami i atrybutami poszczególnych mediów a potrzebami, motywacjami i zasobami ich użytkowników
Źródła inspiracji – (sub)dyscypliny i paradygmaty	psychologia rozwojowa; psychologia poznawcza (eksperymentalna i społeczna); kognitywizm; psychologia Gestalt; psycholingwistyka	funkcjonalizm amerykański; etnografia sieci; interakcjonizm symboliczny; etnometodologia; podejście relacyjne w naukach społecznych; podejście relacyjne w estetyce i naukach o zarządzaniu

Źródło: opracowanie własne.

Wspomniane badania i praktyki stanowią element stosowanego kulturoznawstwa medialnego (przez analogię np. do psychologii czy etnografii stosowanej). Są wyrazem badania kultury rzeczywistej w jej wymiarze materialnym i niematerialnym.

Badanie poziomu i zakresu kompetencji audialnej jest zadaniem bardzo ambitnym, podobnie jak podejmowanie – metodycznie zorganizowanych – działań na rzecz jej systematycznego podnoszenia i mierzenia w różnych grupach społecznych. Wspomniana kompetencja audialna jest bowiem z jednej strony typem kompetencji medialnej i szerzej – kulturowej, a zarazem jest warunkowana poziomem innych

kompetencji poznawczych, np. myślenia czy posługiwania się językiem. Te zaś zależą od wpływów środowiskowo-kulturowych (akcentowanych w ramach podejścia neurokognitywno-rozwojowego) oraz rozwijają się w relacji do potrzeb i motywacji jednostkowych, grupy społecznej, z jaką identyfikuje się podmiot. Są one także wypadkową jego pozycji społecznej (ujęcie funkcjonalno-relacyjne).

Bibliografia

- Bauman Zygmunt. 2007. *Liquid Life*. Cambridge–Malden.
- Bourriaud Nicolas. 2012. *Estetyka relacyjna*. Łukasz Białkowski (przeł.). Kraków.
- Cieszyńska-Rożek Jagoda. 2018. *Neurobiologiczne podstawy rozwoju poznawczego*. Słuch. Kraków.
- Cieszyńska-Rożek Jagoda, Sedivy-Mączka Katarzyna. 2017. *Metoda Krakowska: stymulacja funkcji słuchowych*. W: *Mózg, język, komunikacja*. Jagoda Cieszyńska-Rożek, Katarzyna Sedivy-Mączka (red.). Kraków.
- Dant Tim. 2007. *Kultura materialna w rzeczywistości społecznej: wartości, działania, style życia*. Janusz Barański (przeł.). Kraków.
- Filiciak Mirosław, Mazurek Paweł, Growiec Katarzyna. 2013. *Korzystanie z mediów a podziały społeczne. Kompetencje medialne Polaków w ujęciu relacyjnym*. Warszawa.
- Francuz Piotr (red.). 2007. *Obrazy w umyśle: studia nad percepcją i wyobraźnią*. Warszawa.
- Gibson James. 1977. *The Theory of Affordances*. In *Perceiving, Acting, and Knowing*. Robert Shaw, John Bransford (eds.). London.
- Goodman Norman. 2001. *Wstęp do socjologii*. Janusz Ruszkowski i inni (przeł.). Poznań.
- Gwóźdź Andrzej. 2010. *W stronę medioznawstwa jako kulturoznawstwa albo ku ogólnej teorii mediów obrazowych*. W: *Kultura medialnie zapośredniczona. Badania nad mediami w optyce kulturoznawczej*. Magdalena Kamińska, Piotr Kędziora, Marta Kosińska, Wojciech Chyła (red.). Poznań.
- Hooring Susan. 2013. *Chasing sound: technology, culture and the art of studio recording from Edison to the LP*. Baltimore.
- Jenkins Henry, Ito Mizuko, Boyd Danah. 2016. *Participatory culture in a networked era: a conversation on youth, learning, commerce, and politics*. Cambridge–Malen.
- Kędziora Piotr. 2020. „Habitus muzyczny a wzorzec słuchania”. *Studia Kulturoznawcze* 2. 41–53.
- Kołtun Bartłomiej. 2001. *Teoria „użytkowania i korzyści” – fazy rozwoju, podstawowe założenia*. W: *Nauka o komunikowaniu. Podstawowe orientacje teoretyczne*. Bogusława Dobek-Ostrowska (red.). Wrocław. 57–70.
- Kornas-Biela Dorota. 1998. *Z zagadnień psychologii prenatalnej*. W: *W imieniu dziecka poczętego*. Jerzy W. Gałkowski, Janusz Gula (red.). Rzym–Lublin. 56–62.
- Larose Robert. 2010. “The Problem of Media Habits”. *Communication Theory* 20. 194–222.
- Lniak Agnieszka. 2020. „Ontoestetyka dźwięku i kultura słuchania. Dyskurs metateoretyczny sound studies”. *Zagadnienia Rodzajów Literackich LXIII*, z. 4. 29–39.
- Maffesoli Michel. 2008. *Czas plemion: schyłek indywidualizmu w społeczeństwach*. Marta Bucholc (przeł.). Warszawa.
- Misiak Tomasz. 2009. *Estetyczne konteksty audiosfery*. Poznań.

- Misiak Tomasz. 2010. „Audiosfera w kulturze współczesnej. Próba przybliżenia pojęcia”. *Przegląd Kulturoznawczy* 1(7). 62–73.
- Moore Brian C.J. 1999. *Wprowadzenie do psychologii słyszenia*. Aleksander Sęk, Ewa Skrodzka (przeł.). Warszawa.
- Norman Donald A. 1999. “Affordances, Conventions and Design”. *Interactions* 6(3). 38–43.
- Ogonowska Agnieszka. 2007. Supremacja audialności czy wizualności? O dylematach (użytkowników i badaczy) współczesnej kultury (audio)wizualnej. W: Agnieszka Ogonowska. *Między reprezentacją a symulacją. Szkice z socjologii mediów*. Kraków.
- Ogonowska Agnieszka. 2018. *Psychologia mediów i komunikowania: wprowadzenie*. Kraków.
- Ogonowska Agnieszka. 2022. Badanie i tworzenie dyskursów medialnych w kontekście poznawczym. Nowe perspektywy edukacji medialnej. W: *Współczesne dyskursy medialne*. Iwona Hofman, Danuta Kępa-Figura (red.). Lublin. 243–260.
- Ogonowska Agnieszka. 2023. „Bez obrazu, czyli seriale audio. Problematyka kreacji świata przedstawionego i jego recepcji”. *Studia Filmoznawcze* 44. 131–143.
- Ogonowska Agnieszka, Walecka-Rynduch Agnieszka. 2024. *Młodzi dorośli wobec dezinformacji*. Kraków.
- Rowiński Tomasz, Głusowska Joanna. 2014. „Gratyfikowanie potrzeb przez mass media a poziom kompetencji społecznych”. *Studia Psychologica UKSW* 14(2). 5–23.
- Rudnicka Patrycja. 2021. *Gotowość wobec technologii: konteksty, definicja i pomiar*. Katowice.
- Schafer Raymond Murray. 2010. *Muzyka środowiska*. W: *Kultura dźwięku. Teksty o muzyce nowoczesnej*. Christoph Cox, Daniel Warner (red.). Julian Kutyła (przeł.). Gdańsk. 52–63.
- Smith Jacob. 2015. *Eco-Sonic Media*. Berkley.
- Spinelli Martin, Dann Lance. 2019. *Podcasting: the audio media revolution*. London.
- Sztompka Piotr. 2016. *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Kraków.
- Trzebiński Jerzy (red.). 2002. *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk.
- Turska-Kawa Agnieszka. 2011. *Poczucie alienacji a użytkowanie mediów*. W: *poszukiwaniu nowych obszarów zastosowania teorii użytkowania i gratyfikacji*. Katowice.
- Welsch Wolfgang. 2001. *Na drodze do kultury słyszenia?* W: *Przemoc ikoniczna czy „nowa widzialność”*. Eugeniusz Wilk (red.). Katowice.

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie wybranych ujęć w badaniu kultur i narracji audialnych. Mogą one przyczynić się do projektowania i wdrażania bardziej efektywnych projektów edukacyjnych oraz badań naukowych służących pogłębianiu kompetencji audialnych w odniesieniu do specyficznych grup użytkowników i odbiorców mediów. Wspomniane kompetencje audialne są postrzegane jako typ kompetencji kulturowych i medialnych, a zarazem kompetencji poznawczych. Ich rozwój i doskonalenie uwarunkowane są czynnikami rozwojowymi, środowiskowymi i kulturowymi, a rzeczywisty poziom wpływa na strategie korzystania z zastanych przekazów audialnych, a zarazem na tworzenie nowych przekazów przy wykorzystaniu technologii oraz funkcjonalności nowomiedialnych środowisk cyfrowych. W artykule skontrastowano dwa podejścia do badania tytułowych kultur i narracji: podejście skoncentrowane na przekazach i mediach (*media centered approach*) w relacji do podejścia skoncentrowanego na ich użytkownikach (*user-media centered approach*). Każde z proponowanych ujęć:

neurokognitywno-rozwojowe i relacyjno-funkcjonalne wyznacza z kolei specyficzną perspektywę badania użytkowników i współtwórców kultur oraz narracji medialnych, a ich zastosowanie we wspomnianych badaniach i projektach przyczynia się do lepszego rozumienia mechanizmów odbioru, interpretacji oraz wytwarzania narracji audialnych we współczesnych przestrzeniach kulturowych.

Audio cultures and audio narratives in neurocognitive-developmental and relational-functional approaches. Towards the user

Abstract

The aim of the article is to show selected approaches in the study of audio cultures and audio narratives. They can contribute to the design and implementation of more effective educational projects and research aimed at developing audio competencies for specific groups of media users and understanding their essence. The aforementioned audio competencies are perceived as a type of cultural and media competencies along with cognitive competencies. Their improvement is conditioned by developmental, environmental and cultural factors, the actual level of which affects the strategies of using the existing audio messages as well as the creation of new messages with the help of technology and the functionality of new media digital environments. The article contrasts two approaches to the study of the title cultures and narratives: a media-centered approach and a user-media-centered approach. Each of the proposed approaches, i.e. neurocognitive-developmental and relational-functional ones, in turn, sets a specific perspective for studying the users and co-creators of cultures and media narratives. Their application in the aforementioned research and projects contributes to a deeper comprehension of the mechanisms of reception, understanding, interpretation and production of audio narratives in contemporary cultural spaces.

Słowa kluczowe: kultury audialne, narracje audialne, kompetencje audialne, kulturoznawstwo medialne, procesy poznawcze

Keywords: audio cultures, audio narratives, audio competencies, media cultural studies, cognitive processes

Agnieszka Ogonowska – prof. dr hab., absolwentka psychologii (1999, Wydział Filozoficzny UJ; ścieżka specjalizacyjna: psychologia kliniczna dzieci i młodzieży); absolwentka kulturoznawstwa (2001, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ); absolwentka Studium Zarządzania i Biznesu UJ (2001, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ, Katedra Ekonomii Stosowanej) oraz London School of Accountancy (2004). Ukończyła również Dwuletnie Podyplomowe Kwalifikacyjne Studia Logopedyczne (UP) oraz Podyplomowe Studia Neurologopedyczne (UP). W 2015 r. uzyskała tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych. Kierowniczka Katedry Mediów i Badań Kulturowych w Instytucie Filologii Polskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Dyrektorka Ośrodka Badań nad Mediami IFP UKEN oraz Zespołu Badań ds. Psychologii Mediów i Edukacji Medialnej w ramach Ośrodka Badań nad Mediami. Współzałożycielka i 1. prezeska Polskiego Towarzystwa Edukacji Medialnej. Współpracowniczka Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Ekspertka Komisji Europejskiej oraz NCBR. Redaktor Naczelna „Studia de Cultura”. Adres mailowy: agnieszka.ogonowska@up.krakow.pl

